

Indledning til genudgivelsen af Brandes' *Søren Kierkegaard: En kritisk Fremstilling i Grundrids*. Gyldendal, 2013. p. 7-35.

Stueplanten, der blev radikaler

Brandes' Kierkegaard-biografi - en ødelæggende hyldest

Af Frederik Stjernfelt

Det nittende århundredes to største danske skribenter støder sammen i Brandes' bog om Kierkegaard. Det store og afgørende vagtskifte i århundredets åndsliv - fra romantik til naturalisme - får komprimeret udtryk i den 35-årige Brandes korte og skarpe bog om Kierkegaard, på een gang forbillede og fjende.

På tysk har man begrebet "eine rettende Kritik" - en reddende kritik - der henviser til en kritik af et værk med henblik på i sidste ende at fokusere på fremtolkningen af det, der er værdifuldt i værket. Georg Brandes' bog om Kierkegaard er det stik modsatte - en ødelæggende hyldest, kan man måske kalde den. Bogen fra 1877 er på ingen som helst måde karrig med ros til den kristne danske filosof. Kierkegaard udnævnes til den største danske prosaist siden Holberg - reelt kappes de to om førstepladsen. Ord som "mesterlig" og "genial" holdes ikke tilbage, *Enten-Eller* karakteriseres som "det i literær Henseende Ypperste, Kierkegaard har skrevet. Det er Arbejder, som skrevne paa et af Europas Hovedsprog havde gjort deres Forfatter verdensberømt, især som de fremkom, ikke udskilte, men som Led i et Hele af modsat Aand", og flere andre af Kierkegaards hovedværker gives rammende og overstrømmende karakteristikkere. Afslutningen slår alle ti fingre i tastaturet: "... ingen Forfatter i vor Literatur er gaaet dybere tilbunds i Menneskehjertets Afgrunde, (...) ingen har følt mere inderligt, tænkt mere skarpt eller har taget en højere Flugt i sin Begejstring for Renhedens og Fasthedens Idealer."

Alligevel er bundlinjen i hele Brandes' analyse stærkt kritisk - i et brev til Nietzsche ti år senere skriver Brandes: "Der findes en nordisk forfatter, hvis værker ville interessere Dem, hvis de blot var oversatte, Søren Kierkegaard, han levede 1813-55 og er efter min mening en af de dybeste psykologer, der overhovedet findes. En lille bog, som jeg har skrevet om ham (oversat Leipzig 1879), giver ikke nogen fyldestgørende forestilling om hans geni, for den bog er en slags stridsskrift, skrevet for at hæmme hans

indflydelse. Men den er ganske vist i psykologisk henseende så afgjort det fineste, jeg har offentliggjort."ⁱ

Som det fremgår, er der hele tre dagsordner involveret i Brandes' egen kortfattede efterkritik af bogen over for sin nye penneven Nietzsche. Den første er en opsummering og præcisering af bogens positive karakteristik af Kierkegaard - som psykolog (snarere end som teolog, filosof, kritiker, forfatter). Den anden er en direkte og uforstilt indrømmelse af formålet med dens kritiske holdning, som ikke fremgår af bogen selv: at inddæmme Kierkegaards indflydelse. Brandes siger ikke her noget om, hvorfor stridsskriftet har dette mål, hvorfor han vil hæmme udbredelsen af en af verdens førende psykologer - i bogen ser man, kritikken retter sig mod andre sider af Kierkegaards virke end det psykologiske, primært det religiøse og politiske, og man kan gætte på, at den kosmopolitiske Brandes er alarmeret over den begyndende oversættelse af Kierkegaard til tysk i 1860-70erne. Den tredje er en overraskende selvros, der ikke bare placerer bogen højest på Brandes' interne hitliste over egne præstationer, men også sætter den i konkurrence med Kierkegaard selv, fordi det netop er for sin bogs psykologi, Brandes værdsætter den. Antyder Brandes, at hans bog simpelt hen vender Kierkegaards psykologi imod manden selv?

I så fald er den psykologi omplantet til naturalistisk muld. Det er velkendt, hvordan den unge Brandes blandt andre var påvirket af Kierkegaard, og han diverterer også i bogen med egne stærke ungdomsoplevelser med bøger som *Enten-Eller*. Samtidig influeres han som bekendt af international naturalisme - den ide, at mennesket er et naturvæsen, og at man for at forstå forfattere skal analysere deres individuelle baggrund og miljø, både biologisk, kulturelt, socialt og psykologisk. Det afspejler sig helt direkte i den lille bogs disposition: efter en kort kritisk karakteristik gennemgås her Kierkegaards hovedværker kronologisk, omsluttet af en biografisk skitse fra fødsel til død. Kierkegaards liv tages som den afgørende ramme for forståelsen af hele værket. Det er naturligtvis en radikalt kritisk måde at forstå værket på: det er ikke fx sandheden om teologiske eller filosofiske materier uden for værk og livsførelse, der udgør målestokken. I den forstand er den naturalistiske metode opløsende som syre og akut udfordrende for seriøse skribenter: hvad man selv tror at mene og udrette bliver i stort omfang oversat til resultater af barndom og tilfældige skæbneskub i livet. Liv og værk spejler sig i hinanden - i en vis forstand ikke så fjernt fra den portrætteredes egen ide om at subjektiviteten er sandheden i den forstand at det interessante er den sandhed, der kan hævdes gyldig for det egne liv. Blot er livet igen naturalistisk omtolket: det sandhedssøgende subjekt er ikke en teologisk

forstået skabning med sjæl-legeme dualisme og et jordeliv pegende mod det hinsides - det er en monistisk vækst fra fødsel til død, snarere en plante end en sjæl.

Netop plantemetaforen dyrkes fra begyndelsen af Brandes. Kirkegaards fantasi er en "Stueplantefantasi", hedder det, og om opvæksten hedder det direkte, at "Den unge Plante føres ind i det ene ugunstige Luftlag efter det andet." Den overordnede analyse lyder så, at to afgørende tildragelser senere i livet giver stueplanten bedre luft. Kun to gange synes omverdenen for alvor at bryde ind i dens sikre og dogmatisk såvel som finansielt beskyttede liv: det komplicerede brud med Regine i 1841 og *Corsar*-fejden med Goldschmidt i 1846. Sådan er strukturen i Brandes' naturalistiske nedskrivning af Kierkegaard: en sygelig vækst, afsondret fra den virkelige verden, som den reelt har to og kun to erfaringer med - erfaringer som dens usunde miljø til og med fører den til at fejltolke ind i en utidssvarende og forældet kristendom. Brandes sparer ikke på det retoriske krudt, når denne vækstjournal optegnes: "Det har en Sjæl uden Sol, det lever et Liv uden Foraar; men det ser skarpt og det evner Meget", hedder det om den barndom, som Kierkegaard også selv beskriver som tungsinding og sjælesyg. Brandes køber Kierkegaards selvportræt som sygelig og leverer følgende dobbeltbeskrivelse af sygdommen "Denne Lidelse, som han med sin bibelske Udtryksmaade kalder sin "Pæl i Kød", var det, som affødte det rugende Tungsind, hvis Taager indhyllede hele hans Opvækst. Men ud af disse Taager blinkede den drilske Ironis og Vittigheds Lyn. Han havde den Art Vid, som, om end i langt ringere Grad, gerne findes hos Pukkelryggede, hos Hofnarre eller andre svage og jævnlige forulempede Væsener, der lider under et uhelbredeligt Tungsind; kun at dette Vid hos ham altid tjente Ideer, var behersket, gennemsigtigt, genialt, selv hvor det ytre sig i en Haan saa skærende, at Verden neppe siden Swifts Tid havde hørt Magen." Det kuede tungsind lader indimellem en forvredet, invalideret hån trænge igennem. Dette tungt disponerede barn får så et endnu tungere opvækstmiljø hos gamle forældre, hvor især faderen Michael og hans bodskristendom, der naturalistisk springer direkte ud af det karge hedemiljø hvor han vogtede får: " Det er - paa anden Haand - et Minde om de jyske Heders Ensomhed, Ensformighed og Tungsind, der slaar os imøde fra Kierkegaards Skrifter. Heden er deres Naturbaggrund, den tungt-lidenskabelige Bondereligiøsitet, som avledes i Faderens Sjæl under Forladtheden derude, er deres aandelige Forudsætning." Ikke blot medbragte indvandrerer denne arkaiske religiøsitet fra det fjerne Jylland - hans personlige barndomsforkuelse skærpede den. Brandes citerer Kierkegaards egen redegørelse for den "Jordrystelse", han som 25-årig oplever, da det går op for ham, at faderen endnu ruger over at

han en fjern gang på heden havde vendt sig mod guden og derfor mener at have nedkaldt en forbandelse over slægten: ""Det Forfærdelige med den Mand, der en Gang som lille Dreng, da han gik og vogtede Faar paa den jyske Hede, led meget Ondt, sultede og var forkommen, paa en Høj stod op og forbandede Gud - og den Mand var ikke i Stand til at glemme det, da han var 82 Aar gammel." Den Gamle mente at have begaaet Synden mod den hellige Aand, og hans tungsindige Angst derover lagde sit Tryk over Hjemmet." Denne strenge faderskikkelse udgør første del af det mørke, der holdt planten Søren fra sol - ikke blot bondekristen, men konservativ, autoritetstro og patriark: "han saa' op til Kongen, højagtede Gejstligheden og ærede Politiet. I sit Hjem var han et Stykke af en Hustyran og Faderens brede Ryg stillede sig længe hindrende mellem Søren og Verden." Den jyske andengenerationsindvandrer Søren hænger stadig fast i en jysk almuekultur med dyb autoritetstro over for både denne- og hinsidige magter: " der slaar os et Pust fra Hosekræmmerbutikens indelukkede Luft imøde fra Kierkegaards Skrifter (..). Det er - i andet Led den med al sin Begavelse uselvstændige, lige akkurat fra Træhesten frigjorte Almuesmands sky Ærefrygt for det hele overjordiske og jordiske Politi, der møder os i den overdrevne og anstrengte Ærbødighed for Konge og Kancelli, Censorer og Ministre, Ekscellencer og Bisper, af hvilken Kierkegaard næsten hele sit Liv igennem gør Profession." Den unge Søren blev formelig holdt indespærret i hjemmet med denne autoritetstro og autoritære olding - "... en Fantast, en Dialektiker og en paa Randen af Sindssyge svævende Hypokondrist. Hjemmet blev herved for Sønnen ligesaa ængstende som uhyggeligt tiltrækkende." Brandes fortæller anekdoten om hvordan Søren - som kompensation for den nægtede udgangstilladelse - går fantasivandringer i stuen med faderen, der så fortæller, hvad de ser på turen: "Ingen vil sikkert efter at have hørt et saadant enkelt lille Træk undre sig over det Blodløse, det Hjærnespindsagtige i Kierkegaards selv nok saa genialt opfundne digtede Personligheder som Johannes Forføreren eller Frater Taciturnus's Quidam." Denne mands kristendom er det Kierkegaard indpodes - "et Barn afsindigt paaklædt til at være en tungsindig Olding", som han selv senere skrev. Resultatet af undersøgelsen af denne stueplante blev en religiøsitet af jesuitisk absolutisme: "Han var - med sine Anlæg til Ærefrygtens ubetingede Underkastelse, med sin dybt i Sindelaget grundende Tilbøjelighed til at lade det Religiøse gennembryde den almindelige sædelige Livskres - en født Jesuit, en protestantisk Jesuit, der var sin egen Pave, men som aldrig egentlig tvivlede paa at Hensigten helligede Midlet, naar det gjaldt de højeste Formaal, det vil sige hans." Efter dette dystre hjem kunne man håbe lyset kunne bryde frem over den spirende plante - men nej.

Skole og universitet efterfølger hjemmet i fortrykthed. Først skolen - hvis rektor lærte Kierkegaard "at lyste, at tie til den blodigste Uret og at skrive latinsk Stil". Følgelig blev han for Kierkegaard et Ideal" - og skoledrengen Kierkegaard en fortrykt, svagelig figur uden for kammeraters kreds. Så universitetet: "Og ikke blot at Kierkegaard blev Teolog, men han levede hele sit Liv igennem i en fuldstændig teologisk og teologiseret Dunstkres; mindst de tre Fjerdedele af hans nærmere Bekendte synes at have været Teologer, Kapellaner, Præster, Bisper, Gejstlige af alle Grader." Resultatet af denne indespærrede misvækstshistorie er en person præget af "... to Grunddrifter: et næsten østerlandsk Hang til at underkaste sig i Pietetens Afhængighed og den dybeste Trang til at stille en altid redbon Modsigelseslyst, en overstrømmende Spot og Ironi, i den Sags Tjeneste, hvortil Pieteten bandt ham."

Påskuddet ringer to gange

På dette karaktermord af en biografi er det Brandes bygger sin karakteristik af forfatterskabet. Her er han som nævnt på ingen måde gerrig med ros. Men hvordan i alverden kan der komme verdenslitteratur ud af den fortrykte urt, hvis misvækst kortlægges i denne sygelige botanik? Her synes Brandes at hylde en psykologisk teori med to trin: undertrykkelsen af planten giver presser den indad, gør den introvert, giver den et overordentligt rigt, kompenserende indre liv, fuld af fantasi, spekulation og tænkning, i og for sig fuldstændig afskåret fra omverdenen, men opbyggende en overmåde kompetence, klar til at træde i funktion på given foranledning. Dette påskud kommer så to og kun to gange: *Regine* og *Corsaren*. Disse udefra set fattige og udramatiske begivenheder - en ung mand hæver sin forlovelse, en voksen mand bliver satiriseret i et magasin - bliver gjort til genstand for det enorme intellektuelle stofskifte, grotesk overudviklet i drivhusets skjul. Derfor pincetteres de i de mindste detaljer, endevendes igen og påny fra stadig nye vinkler, vrides for betydning - og kan netop derfor aflukkes pointer og indsigter, der rækker langt ud over de to i sig selv små og banale tildragelser, ja de bliver råstof for omfattende, fremspekulerede idekomplekser af psykologisk, metafysisk og teologisk rækkevidde. I endnu et botanisk vækstbillede kan Brandes stille den kierkegaardske forfattertype i modsætning til dem, der udvinder få dråber poetisk rosenolie af enorme mængder rosenblade: "Og der gives paa den anden Side Talenter, hvis Natur er saa frugtbar, hvis indre Klima saa tropisk, at de af et ganske enkelt dagligdags Livsforhold, som de oplever med den højeste Energi, uddrager hele Rækker af betydelige Værker. De ligner hine træløse Øer i Sydhavet,

paa hvilke Passagerere fra et forbisejlende Skib glemmer nogle Frugtkærner, og som ikke mange Aar efter staar bedækkede med mægtige Skove."

Derfor finder vi hos Brandes i radikal form en struktur, senere Kierkegaardforskere skulle forfine: forfatterskabet som to på hinanden følgende explosioner, fremkaldt af og cirkulende om de to kernebegivenheder. Regine gav anledning til den chokerende produktion, den "kæmpestærke Frembringen" i begyndelsen af fyrreerne: *Enten-Eller, Frygt og Bæven* og *Gjentagelsen* (1843), de atten *Opbyggelige Taler* (1843-44), *Philosophiske Smuler* og *Begrebet Angest* (1844), *Stadier paa Livets Vei* (1845) og *Afsluttende Uvidenskabelig Efterskrift* (1846), værker som Kierkegaard selv koketterede med var skrevet i umådelig hast, selv om Brandes efterviser forlæg og forarbejder fra længe før Regine-krisen.

Corsaren, derefter, gav så anledning til næste explosion: *Kjerlighedens Gjerninger* (1847), *Christelige Taler* (1848), *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (1849, først posthumt udgivet) - og så, efter tre års tavshed, 1854-55 den rabiante kampagne mod kirken i *Øieblikket*, udløst af Martensens ophøjelse af den afdøde biskop Mynster til "Sandhedsvidne".

Denne plante, berøvet indtryk, bliver til gengæld dybt determineret af de få den modtager. "Han var uimodtagelig for den store Mængde af Livsindtryk, fordi ganske enkelte tidligt betog ham saaledes, at han aldrig kunde slippe dem og de aldrig gav Plads for nye." - bindingen til disse begivenheder er så det, der for Brandes sandsynliggør, at Kierkegaard ikke blev digter i den forstand, at han kunne forvandle oplevelser til fiktiv gestaltning - men måtte blive stående på halvvejen med pseudonymerne. Han var trods alt for tæt indlevet i de to tildragelser og kunne kun tage det halve skridt at "formumme eller maskere sig".

Den første af de to begivenheder er den vigtigste, for det er den, der overhovedet tillader ham at samle og målrette de udviklede kompetencer: "Det er et afgørende Øjeblik i en Forfatters Liv, Modenhedens Øjeblik, det Øjeblik, da han gaar ombord paa et Skib, han selv har bygget, for at sejle Verden rundt - da han griber den Violin, han selv har tømret, for derpaa at spille en af ham selv komponeret Melodi. Det var Kierkegaards Stilling, da han i 1842 begyndte Udarbejdelsen af *Enten-Eller*. Fra det Øjeblik af staar han i sit Forfatterskab paa egen Grund uden Afhængighed af nogen fremmed Mester og tumler Sproget frit som sit eget Instrument." Denne selvstændighed var trods alt tilgængelig for stueplanten - een enkelt erfaring var tilstrækkeligt, ifølge Brandes' teori. Erfaringen er imidlertid ikke en ubetinget ydre kraft, der uimodståelig baner sig vej - snarere lægges den til rette af forfatteren selv, der behøver en passioneret begivenhed for at kunne målrette og koordinere sine fantasier. I den forstand synes dette afgørende

øjeblik også at være det, hvor den naturalistiske plantemetafor må give fortabt. Ikke at den opgives, men den må relativiseres. For Brandes' teori er, at forfatteren selvstændigt søger, finder og former den begivenhed, der kan elektrificere og målrette fantasien - en resolut handling, der næppe er en ren plante beskåret.

Fra Regine til Abraham

De to begivenheder kan så til gengæld i enorm detaljering og extrapolering aktualisere, hvad der allerede lå i kimform i den teologiske afhandling "Om Begrebet Ironi" (1841) - reelt finder Brandes hele forfatterskabet ligger udfoldet heri. Således om *Enten-Eller*: "I Slutningen af Afhandlingen om Ironi ligger Grundtanken til Kierkegaards Tidsskel sættende Værk *Enten-Eller*: Modsætningen mellem den falske Poesi, der var udbredt over det Nydelseliv og den Nydelsesfilosofi, som da gennem de tyske Romantikere var kommen i Mode, og den virkelige Poesi, der udbreder sin Forklarelse over det sædeligt lovbundne Liv i dets Kres af Opgaver og Pligter." - et liv som Kierkegaard dog aldrig selv undergiver sig, hverken i ægteskab eller embede, som Brandes ikke undlader at bemærke. I dette perspektiv er Regine kun "... Anledningen, hvortil han trængte, for at blive Digter." - forholdet til hende "... samlede de frembringende Kræfter i hans Sjæl, gav de uvisse billeddannende Tilbøjeligheder i hans Fantasi en Retning og et Midtpunkt." Forlovelseserfaringen er ikke noget spontant traume for en passiv plante; snarere er bruddet en selvpåført lidelse med henblik på udbyttet. Reelt er det et standardtrick, afluret af et halvt århundredes romantikere: "Kan han ikke faa den unge Pige anbragt i en Forklarelses Afstand, saa kan han ikke nyde hendes Væsens Skønhed. Saaledes kunde Romantikerne kun føle deres Fædrelands Skønhed ret gennem virkelig eller opdigtet Hjemve. (Hovedstrømninger II). Kan han faa Hjemve efter Pigen, da kan han elske hende, som han trænger til at elske; men dertil maa Forholdet løses."

Figuren fra hævelsen af forlovelsen, hvor Kierkegaard for at mildne bruddet forsøger at give Regine grund til at tro han var hende utro, skrives for Brandes at se igennem igen og igen, "Ethvert af dens Momenter bliver en Afhandling eller en Bog", med den virkning, at den fjernes mere og mere fra det personlige substrat og får mere og mere generel og omfattende status. Det gælder naturligvis kvinder forladt af mænd som parrerne Marie-Clavigo, Elvira-Don Juan, Magrethe-Faust i "Silhouetter" og Cordelia-Johannesparret i "Forførerens Dagbog". Men et afgørende greb i Brandes' Kierkegaard-fortolkning hævder nu, at transformeringen af oplevelsen ved

analogi er det, der giver både psykologisk og teologisk power: "... dernæst forekommer der Skikkelser, som tilsyneladende Intetsomhelst har med Kierkegaards Forlovelses-og Lidelseshistorie at gøre, men som ikke desmindre kun forstaas ved at henføres til denne." Figuren oversættes ved fjernere analogier til helt andre sfærer - som Abraham, der for at skåne Isaks tro foregiver at det er ham selv, der er et umenneske, ligesom Kierkegaard selv gjorde sig til skurk for at forsøge at skåne Regine. I Kierkegaards gentagne optagethed af Abrahamsmyten, i *Frygt og Bæven*, i *Stadierne*, er det for Brandes idelig Regineforholdet, der danner matrix: ""Det var en stille Aften, da red Abraham ene ud og han red til Moriabjerget; han kastede sig paa sit Aasyn, han bad Gud tilgive ham hans Synd, at han havde villet ofre Isak ... Han kunde ikke begribe, det var en Synd, at han havde villet ofre Gud det Bedste, han ejede, det, hvorfor han gerne selv havde ladet sit Liv mange Gange." Hvad er dette vel Andet end Hvirvelen i Kierkegaards Hjerne, naar de Øjeblikke kom, da han ikke mere selv kunde forstaa det Hele, da han vekselvis anklagede sig for Skyld imod hende og atter ikke begreb, at det paa nogen Maade kunde være Synd, at han havde givet Afkald paa hende, naar han efter den redeligste og pinligste Overvejelse ansaa det for sin Pligt."

Det angiver således formlen for Brandes' psykologiske læsning af Kierkegaard - måden at transformere, generalisere, psykologisere personligt stof: "Naar jeg da med Omhu paaviser det personlige Element i disse Skrifter, da er det visselig hverken af Nysgerrighed eller for at tilfredsstille Nysgerrighed, men fordi man maa være trængt ind til dette dybest liggende Punkt for at forstaa alle disse Skrifter som Udstraalinger fra et Midtpunkt. Det er først, naar man er naaet til den skabende Formel, at man - som i Matematiken - begriber alle disse forskellige Konstruktioner. Og som man i Naturvidenskaben viser, hvorledes de tilsyneladende forskelligste organiske Former som Fisk, Fugl, Hund, Menneske lader sig føre tilbage til en og samme Grundform for Fosterdannelsen, saaledes har det sin Interesse hos en stor Forfatter som Kierkegaard at forfølge, hvorledes det er et og samme Grundæmne, der varieres gennem betydelige Partier af Enten-Eller, gennem Gentagelsen, Stadierne, Frygt og Bæven saaledes, at det, som paa det første Stadium er Don Juan og Elvira, i sidste Stadium er forvandlet til Abraham og Isak uden derfor at være blevet omdannet anderledes end rent formelt." Nu er det forfatterpsykologien, der tages som naturgenstand, og matematik og embryologi kaldes ind for at redegøre for den - stærkt problematiske ide - at det er eet og samme grundemne der karakteriserer et forfatterskab. Så vidt havde Brandes vel ikke nødvendig at gå for at redegøre for den mere præcise ide om overgangen fra privat oplevelse til religiøs doktrin: "... det fængsler mig

højligt at se den paradoks-religiøse Ide af sig selv og ganske naturligt bryde frem af en af de mange digteriske Omskrivninger af Forlovelshistoriens Kvaler, ..."

Ved gennem forlovelshistorien at reflektere sig selv helt op på niveau med Abraham, Troens Ridder, kunne Kierkegaard se sig selv som en ener, i stand til redelig, inderlig handling, i en tid, der forekom ham gennemtrukket af uegentlighed og eftersnak. Som Brandes siger, var Regine-sagen den første lejlighed, hvor Kierkegaard kom i kontakt med den offentlige sfære, med dens rygter og snak - som senere skulle blive hans hovedemne efter Corsar-affæren. Men allerede her gav det anledning til aktualisering af skemaet med eneren mod massen:

"Menneskene var efter hans Opfattelse blevne upersonlige, Mængde, Bande, Publikum, Generalforsamling, Klub. Han var et enkelt isoleret Menneske, ene med sig selv og sit Ansvar, tænkende med sin egen Hjerne, handlende paa egen Haand. Han havde selv nylig saa dybt gennemlevet et enkelt Livsforhold, et af dem, i hvilke andre Mennesker plejer at jasje mest og uslest, et Kærlighedsforhold, havde taget det saa alvorligt, at han mente ud fra det at forstaa Oldtid og Nutid, Poesiens og Kunstens store Hovedskikkelser, det gamle Hellas og det gamle Palæstina. Han havde følt, hvad man lærte af at leve med Inderlighed."

Her kunne en mindre ånd end Brandes have stillet sig tilfreds med en forbløffende ideologikritisk øvelse. Abraham, kristendom, redelighed, hin Enkelte, eksistentiel alvor og religiøs tyngde - altsammen analyseret ned til en bitte historie om forlist ungdomskærlighed med efterfølgende tømmermænd. Men netop denne reduktive og hånlige figur undgår Brandes. Ganske vist vil han gerne være med til at nedskrive Kierkegaards kristendom, forældet, fordomsfuld og forkuet som han fandt den - men han vil ikke dermed reducere forfatterskabet til efterlods teologisk oppumpning af en kærestesorg. For Brandes mener reelt, at Kierkegaard opdagede noget fantastisk - men at hans kristne forståelsesramme fik ham til at misforstå sin egen opdagelse! Columbus troede som bekendt han havde fundet genvejen til Indien, men opdagede reelt Amerika. På samme måde troede Kierkegaard, at han havde fundet en ny vej tilbage til den ægte kerne i kristendommen - men i virkeligheden var det han fandt noget helt andet - nemlig individet, selvstændigheden, lidenskaben: "Da Kierkegaard forlod den gamle naive Landvej til Troen, fandt han da paa hint Skib, han selv havde bygget, Grubleriets ubanede Vej dertil? Nej, i det Øjeblik han raabte Land, var det i Virkeligheden ikke Overleveringens Indien, hvortil han var naaet, men Personlighedens, den store Lidenskabs, den store Selvstændigheds Amerika." Sådan opsummerer Brandes Kierkegaards efter

hans mening virkelige præstation, der ikke er at reaktualisere kristendommen i en sølle tidsalder, men at genopdage og nyartikulere det personlige ansvar:

"Kierkegaards nye Verden var Tanken: den Enkelte; "den Enkelte" var den dyrebare Perle, han bragte sin Tid. Det var visselig stort og skønt, at han i en lidenskabsløs Tid med fuld Oprindelighed genopdagede, hvad Lidenskab er værd, at han i en slap og pjattet Tidsalder paany mindede Verden om, hvad Inderlighed er, at han i hin luste-milieu Periode, da Menneskene med endnu større Selvtilfredshed end forhen, vrøvlede i Komiteer og paa Generalforsamlinger, abekattede hinanden efter, kastede Skyld og Ansvar over paa hinanden og skød Sidemanden frem, hvor det gjaldt at vove sin Trøje - det var stort og skønt, at han i hin Tid nævnte Ordet: den Enkelte; slog til Lyd derfor og paa indtrængende Maade gjorde det gældende for Enhver, der vilde høre derpaa og for Enhver, der ikke vilde, at det var igennem denne Snevring, gennem hvilken man kun kunde gaa En for En, at Slægten skulde tvinges og drives for at blive et sanddru og alvorligt Menneskeculd paany. Det var en stor og god Gerning, at han i sin Tid, da næsten Ingen med sin Person stod inde for sin Overbevisning, da liberale Politikere opgav at forfægte deres Politik hellere end at udsætte sig for saa meget som at miste et Embede, da en vel aflagt Gejstlighed uden at foruroliges af nogen advarende Stemme tog de døde Martyrer til Indtægt som Folk af samme Art som de selv, paany mindede Slægten om det Enestaaende i frivilligt at lide for Sandhed."

Det er derfor, det er som psykolog, Brandes hylder Kierkegaard. Den sære stueplante har med sine særlige, fortrykte opvækstvilkår udviklet et enestående indblik i psykologiske irgange. For den kyndige læser falder værket derfor i to - ikke adskilte dele, men samtidige forpligtelser på psykologisk iagttagelse og altfor håndfast teologisk fortolkning: " Midt under dybsindige, sjælekyndige Udviklinger falder de største dogmatiske Ufordøjeligheder som Klatter fra hans Pen.", som Brandes skriver om *Begrebet Angest*.

Derfor tager Kierkegaard fejl, når han mener at vide, at fundet af den enkeltes sjæleliv og hans kamp med redelighed er identisk med den rette, oprindelige kristendom: "Vistnok er det skønt at se den kraftige lyriske Begejstring for Troens Fader sprudle frem, stige op som et Vandspring af hans Værker, men hans Begejstring for Troen er ikke selv Tro ..." Her gentages romantikkritikken. Som nationalisterne behøver hjemve for at gejle deres fædrelandsglæde og elskereren behøver bruddet for "rigtigt" at elske - så er Kierkegaards tro en andenordens, sentimental begejstring, der forudsætter afstand. Kierkegaard narrer her sig selv, ifølge Brandes - det der ligner tro er

i virkeligheden et psykologisk trick, Kierkegaard har for med sig selv, ligesom romanikeren begejstres af ideen om kærlighed, begejstres Kierkegaard af ideen om tro. Det er det der muliggør det for Kierkegaard at fejltolke sin egen grandiose opdagelse. På denne måde bliver det også muligt for Brandes at friholde Kierkegaard fra en faktisk, naiv tro på Abrahamsmyten. Det ejendommelige i kristendommens grundlæggende myte - som den jo deler med de andre to abrahamistiske religioner - at hvis man hører stemmer, der siger det, skal man dræbe sin egen søn, giver ateisten Brandes et nærliggende ubehag. For "... der er intet redeligt Menneske, som af Vane eller Magelighed vil kalde det stort hos Abraham, som han vilde stemple ganske anderledes, ifald det skete i vore Dage, ifald det f. Ex. udførtes af en stakkels udannet Haandværkssvend." Hvis det faktisk skete at svenden dræbte sit barn efter at have hørt stemmer, fortsætter Brandes med tungen i kinden, hvad ville så en offentlige mening sige? - jo "... Damerne vilde sige: Gud hvor skrækkeligt! og Grossererne: Han er jo gal! og Gejstligheden: Det er uheldigt og meget at beklage!" Denne religionskritik rammer så også Kierkegaard, i det omfang han faktisk virkelig skulle finde på at tage Abraham alvorligt, for "... er det redeligt, er det sundt, er det sædeligt, at prise Abraham som det store sædelige Mønster for Slægten og som Troens Fader, naar man dog blot vil bruge ham til at udskamme en lidenskabsløs Samtid og til at stille sine egne indre Erfaringer i et elektrisk Lys?" For Brandes er Abraham reelt bare et udslag af Kierkegaards barokke stilistik (som han beundrer), det er blot effektiv bengalsk belysning for grelt at illustrere modsætningen mellem den lidenskabelige ener og den slappe samtid! Det bliver samtidig formelen for Brandes forståelse af Kierkegaards dyrkelse af paradoxet (det romantiske had til det forståelige som blot flovt) - som et virkemiddel, han søger til illumination af sin kristendom snarere end et reelt indre forhold i den.

Sædeligheden, der forsvandt

Enten-Eller er hovedstykket i Brandes' bog - med begejstrede karakteristikker af det mesterlige i mange af værkets dele og aspekter. Men samtidig er det også genstand for indgående kritik. Det er vel ikke overraskende, at radikalismens erotikker kan fremføre en kritik som følger: "Det er dybt ejendommeligt for Kierkegaard, at han med saa overordenlige Digtarevner aldrig har kunnet eller villet give et uskyldigt eller dog skyldfrit Billede af det evigt Foraarsagtige i menneskelig Elskov - hans Ægtepar har et Stænk af Filisteri - men altid har maattet slynge den jordiske Glæde tilbage i Fortvivlelsen", og at han finder Johannes en blodløs og spekulativ

forfører. Det er mere overraskende, at Brandes formelig beruser sig i Kierkegaards stil. Netop "Forførerens Dagbog" - samt "In Vino Veritas" - er for Brandes retoriske pragtpræstationer, der fører ham ud stærke stilkarakteristikker, der samtidig i den grad fordrikker sig på dem, at de giver sig til at digte med i samme strøm: "... den Gruppe af Kierkegaards Skrifter, der fremstiller Nydelseslivet, naaer Højdepunkter, er sikkert det i sproglig Henseende mest Fremragende, han har forfattet. Sproglig talt er de Mindesmærker varigere end noget af Malm. Aldrig før havde den danske Prosa udført saadanne Størværker. (...) Der fremvoksede under denne Forfatteres Hænder ikke blot "en Literatur i Literaturen", men et Sprog i Sproget, et Sprog, hvis Stil var saa fjern som muligt fra Stenstilens Ro og fra Nationalstilens Renhed, en ophidset, overlæst, udpenslet og snirklet Stil, i hvilken Tillægsordet, som gør Foredraget bredt, spiller en større Rolle end Verbet, som gør det kraftigt, og Stemningen en større Rolle end Konturen, men hvor Alt var Lidenskab -et Sproglegeme, hvor Alt var Puls. Hvor spækket med Udsmykning end Udbruddet var, den Lidenskab, det udtrykte, var ikke derfor mindre dæmonisk og mindre følt. Det var et flammebugtet Sværd med Vredens Haandtag og indlagt Klinge, men dræbende i sit Stød. Lykkeligvis blev det aldrig brugt til at gøre Skade." Dog kan Brandes også, lidt forstumlet efter rusen, lidt pedantisk anholde Kierkegaards særegne blanding af "Sanselighed og Pedanteri", som når der midt i den billedrige skildring af kvindens væsen i *In Vino Veritas* pludselig optræder en hegelsk brokke: "et negativt Forholds usynlige Centrum". Givet hvordan Brandes senere jubler over Kierkegaards tilsætning af djærve gloser til filosofisk diskussion i Efterskriftet er det lidt gådefuldt hvorfor han her grynter over den selvsamme kombination i modsat orden. Tog han sig måske snarere i at digte med?

En skarp kritik finder bogens anden del uoverbevisende - også målt på Kierkegaards eget synspunkt. Assessor Wilhelms hyldest til ægteskabet - svarende til *Gjentagelsen* og det etiske stadium i Stadielæren - finder Brandes uden overbevisning og vel næsten indsat af en hegelsk tretalsdyrkelse, fordi han finder den afgørende modsætning står mellem de æstetiske og religiøse stadier, medens det etiske er en blot grænseovergang mellem de to, uden selvstændig betydning - også med henvisning til at Kierkegaard jo ikke selv, den subjektive sandheds tænker, værdigede hverken ægteskab eller en rent humanistisk, ikke-kristen moral nogen reel interesse. Som Brandes syrligt og rigtigt anfører: " Hvad en Mand med saa megen Varme siger til Ægteskabets Pris, vil selvfølgelig, hvis Bevisførelsen ikke er matematisk, have betydeligt ringere Kraft til at overbevise i det Tilfælde, at han ikke selv er gift." Reelt er der for Kierkegaard ikke tre, men

kun to positioner - æstetik og religiøs; "In Vino Veritas" finder Brandes kun to holdninger, begge forbundet med den sygeligt hidsede fantasi hos indespærrede skyggeplante i klosterlivet: " vekselvis er Klosterlængslen efter Kvinden som det forbudne Gode og Munkehadet til Kvinden som det urene Væsen, hvis Berøring fornædler". Dertil kommer, som Brandes siger, at Assessor Wilhelms pris af ægteskabet reelt udtrykker den stik modsatte kristendomsopfattelse af den, Kierkegaard senere kom frem til - en spidsborgerlig, bredbaget "sødlig og blødagtig" kristendom, der ti år senere ville ophidse *Øieblikkets* angriber af klerk og kirke. For Brandes var dette tegn på at, et undtagelsesvæsen som Kierkegaard var ude af stand til at kunne prædike en almen moral, der var hans eget liv fremmed, og derfor i virkeligheden måtte redde sig selv direkte fra første til tredje stadium. Den romantiske ener, det æstetiske undtagelsesmenneske, kunne så uden videre genopstå som den rasende kristne radikalpietist - og undtagelsesmenneske. Det med at realisere det Almene holdt ikke. Naturligvis måtte emancipationsfilosoffen Brandes også selv tage afstand fra Wilhelms bedsteborgerlighed - fx i assessorens kampagne mod kvindefrigørelse. " Imod de "uanstændige Forsøg paa at faa Kvinden emanciperet" stiller han Paulus's bekendte Befaling til Kvinden om i al Underdanighed at tage mod Lærdom i Stilhed" Her støtter Brandes sin egen position på den sene radikale Kierkegaard snarere end den tidlige.

Efter den store kritiske gennemgang af *Enten-Eller* står *Afsluttende Uvidenskabelig Efterskrift* for Brandes som forfatterskabets midtpunkt. Dens angreb på hegeliansk liberalteologi ser Brandes som kamp mod noget allerede i samtiden afdøende, der forlængst på hans tid er blevet irrelevant - altimens Kierkegaard er helt blind om sin egen tids gryende religionsvidenskab og religionskritik, som Brandes antyder ville være Kierkegaards egentlige internationale parallel. Men for Brandes fejrer værket andre triumfer - igen stilens: "Det er Stilens uimodstaaelige Nærgaaenhed, der med sin uafbrudte Fejden mod "Spekulanterne" giver Bogen et næsten dramatisk Liv." Her hylder Brandes Kierkegaards egensindige, stilistiske heterogenitet: "De Ord, der plejer at være ubetinget forviste fra en filosofisk Drøftelse, som Nittengryn, Fuglekonger, Pensionister osv., de Ordformer, der kun forekommer i Børnenes og Spasmagernes Sprog, som f. Eks. "Mænd og Koner", Anekdoter, der netop da løb rundt i Kjøbenhavn, som f. Eks. Boghandler Soldins: "Rebekka, er det mig, som taler?", Vendinger, der ellers undgaas i Bogsproget, som f. Eks.: "hvor Satan skulde der kunne være et Enten-Eller i Metafysiken!" dristige Citater af Holberg, Indblanding af tyske og latinske Ord, Sammenligninger hentede fra de mest dagligdags Forekomster som Sildestimer og Dyrehavsture, det er det Kryderi, hvormed den teologisk-filosofiske Tankestrid er saa stærkt oplivet, at man vilde kunne nyde selv en endnu mindre nærende Ret, naar den var anrettet paa saa

pirrende Maade." Igen er det som individuel mesterstilist, Brandes hylder Kierkegaard. Det er svært ikke at tænke, at man her ser fremstillingen af et forbillede for Brandes' egen stil - "... man læser med Nysgerrighed, hvad en Mand føler Trang til at sige i et saa overgivent og hensynsløst Sprog." som han siger.

Den pointe i *Efterskriften*, som til gengæld kritisk optager Brandes, er en anden konsekvens af anti-hegelianismen: afvisningen af historien: "Han søger at løsrive det Godes Ide fuldstændigt fra Slægtens kulturhistoriske Formaal, udsondret fra hvilke den i Virkeligheden kun bliver en Tankegenstand uden Værd." Stueplanten er i den grad indvokset i dogmatisk og introvert kristendom, at han er uimodtagelig over for såvel historie som natur, centrale kategorier i den aktuelle videnskabs fremadskriden: "Det kulturhistoriske Fremskridt maatte tilmed være ham en Uting allerede fordi med Kristendommens Indførelse i Verden det Højeste var naaet." For Kierkegaard kan samtidens tendenser og udviklinger kun være kritisable, i det omfang de ikke er kristelige. Tilsvarende naturen: "Ulykken er, at den moderne Videnskabs Naturbegreb er Kierkegaard ganske fremmed og han derfor nødes til at paadutte sine Modstandere sit eget teologiske Gudsbegreb" Mere generelt fører det til afvisningen af enhver "saglig Sandhed". Heroverfor må oplysningsmanden Brandes naturligvis forsvare videnskaberne: "Og dette mod Naturvidenskaberne rettede Oplysningshad naaer sin Højde i den Vending, at "Naturforskeren bruger Mikroskopet ligesom Lapse bruger Lorgnetten"." Igen antyder Brandes, hvorledes Kierkegaards store opdagelse reelt kaldte på andre idehistoriske valgslægtskaber - der lidet overraskende er hans egne.

Måske overraskende vier Brandes ikke samlede afsnit eller argumentationer til direkte politisk konfrontation med Kierkegaard - selv om det nærliggende kunne have fulgt i kølvandet udfald som de nævnte videnskabelige. Det indebærer ikke, at temaet er fraværende - det foreligger mere drypvis men ikke derfor uden brod.

Tag fx. argumenter for religionsfrihed som følgende: "Det gør unegtelig et pinligt Indtryk at se Søren Kierkegaard henstille til sin Broder, der ikke kan overvinde sig til at døbe Baptistbøm med Vold, om det ikke var bedre at forvandle sig til en slet og ret Embedsmand, slet og ret Lydigheds-Maskine" - broderen Peter Kierkegaard var en af de præster, der protesterede mod den fortsatte tvangsdåb, der først blev ophævet med junigrundlovens religionsfrihed. *Begrebet Angest* er nok det hovedværk Brandes bryder sig mindst om - fx. når Kierkegaard anbefaler dødsstraf mod kætteri: ""Var det ikke Augustinus, der anbefalede Straffe, ja Livsstraffe mod Kættere? Mon han manglede Medlidenhed eller mon hans Adfærds Forskellighed fra vor Tids ikke snarere laa deri, at hans Medlidenhed ikke havde gjort ham fejg?"

og han sammenligner vor Tids Uvilje mod en Kirke, der besidder og bruger kætterdømmende Magt, med Frygten for "at lade sig skære og brænde af Lægen", naar det gælder om at blive helbredet." Det er svært her ikke at være enig med Brandes' mere tolerante oplysningsindstilling og støtte til trosfrihed. Kierkegaards antidemokratiske indstilling og hans foragt for forfatningskampen underspilles også - selv om Brandes' synspunkt kan stikke kloen frem i passager som følgende "I Kierkegaards Bog om Fru Gyllebourgs To Tidsaldre, der fremstiller Nutidens politiske Færd som aldeles forpjattet og intetbetydende, forekommer disse Ord: "Et Oprør vilde i Nutiden være det Utæneligste af Alt; en saadan Kraftytring vilde forekomme Tidens beregnende Forstandighed latterlig". Dette skreves i Marts 1846. I Marts 1848, nøjagtigt to Aar efter, hændte som bekendt "det Utæneligste af Alt" i Paris, Berlin, Wien, Rom, Ungarn, Polen, Danmark." Bogen er jo på ingen måde mild over for Kierkegaard på mange andre punkter - hvorfor holdt Brandes sig tilbage med en politisk kritik, der måtte ligge lige for? Var det fordi han alligevel forsøgte en reddende kritik?

Fra Corsar til Antikrist

I december 1845 var Kierkegaards første store raptus udtømt. Nu angreb P.L.Møller (i en anmeldelse i *Gæa*) *Stadier paa Livets Vei* - Brandes: en "letfærdig og uhæderlig Artikel" - hvilket ophidsede den altid explosive Kierkegaard til i et svar at karaktersere det som "et af disse væmmelige Corsar-Angreb paa fredelige, respektable Mænd" og - på baggrund af et rygte om Møllers medarbejderskab på *Corsaren* - udfordrende at sige om sig selv, at det er "haardt for en stakkels Forfatter at staa saaledes udpeget, at han er den eneste, der ikke udskældes i Corsaren." Kierkegaard bad således i en vis forstand selv om den bølge af artikler og tegninger der nu fulgte - i Goldschmidts blad, der ellers hidtil havde støttet ham. Brandes tænker, Kierkegaard naivt havde troet at kunne tilføje Corsaren et dræbende slag - og ikke set, hvordan han pressede redaktør Goldschmidt til at slå tilbage. Brandes, i en senere, djærvere tid, selv hærdet i offentlig polemik, finder sagen bagatelagtig - "Ser man herpaa med vor Tids Betragtning af Sligt, da synes den hele Sag ganske vist neppe værd at nævne." Den gik imidlertid i stigende grad Kierkegaard på - og i videreførelsen af den botaniske metafor beskriver Brandes denne anden store erfarings indvirkning på Kierkegaards psykologi: "... hans Sjæl lukkede sig sammen over dette nye Indtryk, som visse Planteblade lukker sig om et Insekt, og nu begyndte en indre Forarbejden af Indtrykket, en formelig Behandlingsproces, som kun havde sit Sidestykke i den Bearbejdelse, han havde underkastet Forholdet til sin

Ungdomsforlovede; hans Sind blev atter frugtbart, det havde paany modtaget et af hine i og for sig uanselige og ringe Virkelighedselementer, det behøvede, for deraf at spinde kostelige Tankestoffer." Dette ny forråd af virkelig erfaring får Kierkegaard til at opgive en mulig plan om at slutte forfatterskabet (jvf. Efterskriften) og søge embede - og fik ham i stedet til på ny at genoptage forfatterskabet, nu som decideret kristelig skribent. De nyspundne tankestoffer vendte sig imod Corsaren, ikke som enkeltstående avismedie, men som repræsentant for offentligheden som sådan, mod "Journallitteraturen", journalisten som stand, og den lille sag voksede for Kierkegaard til et enormt, principielt, teologisk omfang - som Brandes siger, "Almindeliggjorde man det enkelte Tilfælde, lod en hel kristeligt pessimistisk Verdensanskuelse sig bygge derover. Og større og større Forhold antog Sagen for hans Blik". Ligesom Kierkegaard selv var svulmet til Abrahams format i årene efter 1841, svulmede *Corsaren* nu til umådelige dimensioner: "Den var "den literære Foragteligheds Presse, der havde naaet en frygtelig, uproportioneret Udbredelse"; den var som "Skøge-Literatur" Opløsningens Kendetegn i Danmark, den var "Danmarks indre Ulykke, egenlig dets eneste". (...) Corsaren er nær ved at blive Antikrist." Her bliver det forhold, at Kierkegaard igen, ligesom i forlovelseshistorien, frivilligt har påtaget sig lidelsen, tegnet på den egentlig kristelige position i kampen: "Maalt med den blot humane Morals Maalestok tager en saadan Handling sig ud som Raseri; men den Kristne, som ser den Frivillighed, hvormed her Lidelsen og Forfølgelsen er overtaget, kender, at denne Gerning bærer den praradokse Kristendoms Mærke." Et læserbrev og nogle tegninger vokser nu til kosmologisk perspektiv og bliver til den enkelte, sanddru kristnes selvopofring for at redde staten fra selve dens ulykke: offentligheden. Man kommer næsten til at tænke på Muhammedkrisen. For Brandes tillader denne dramatisering Kierkegaard samtidig at transformere sin hidtige, primært intellektuelle og teoretiske kristendom til personlig passion, og samtidig at transformere sin egen position fra forfatter til martyr. Det kristelige "... Martyrium, der fra den Tid af altid bestemmes som det at blive bespottet, udgrint, forfulgt, bespyttet, ud fra det Grundlag at være bleven karikeret i Corsaren." Kierkegaard bedriver simpelt hen imitatio Christi.

Kierlighedens Gierninger er "er Orgelet i den store Concert af hans Værker", i de *Kristelige Taler* (1848) finder man " Det er dog saligt at lide Forhaanelse for en god Sag", og *Indøvelse i Christendom* kalder Brandes "et af hans ypperste Skrifter, og det er overhovedet et ved Skarpsind og Sandhedskærlighed udmærket Værk". Her udmales den fornødrede Jesus, den simple håndværkersvenden, der omgiver sig med skøger og kriminelle, den af det bedsteborgerlige samfund udstødte - "... man høre ham hos

Kierkegaard omtalt som "et Slags mauvais sujet, en fortabt Person", hvis "revolutionære Hovmod forsmaar al det Bestaaendes Intelligens og Dygtighed for at begynde ganske og aldeles paany og forfra ved Hjælp af - Fiskere og Professionister, saa det er som et Motto for hele hans Eksistens i Forhold til det Bestaaende, at han er et uægte Barn!" Heroverfor fremstår nu de silkeklædte, veltalende og velbjærgede borgerlige prælater i den danske kirke som så ulig den sande kristendom som overhovedet muligt, og heraf udvikles Kierkegaards sene lære om Kristi ukendelighed, den ligefremme meddelelses umulighed, lidelsernes frivillighed og ligegyldigheden over for alle verdslige formål. Brandes opsummerer: "Kun den stridende Kirke er Sandhed, kun Efterfølgeren, ikke Beundrereren af Kristi Liver den sande Kristne." Har Kierkegaard her samtidig brudt med den selvsmagende, romantiske distance, der endnu karakteriserede barbejdelsen af forlovelsen? Brandes drager ikke direkte denne konklusion, men det er bemærkelsesværdigt, hvor stærkt han nu synes at identificere sig med den isolerede og forsmåede ener over for den vældige kirke.

Stueplanten, der blev radikaler?

Denne udvikling kulminerer med fejden mod kirken i almindelighed og den nys afdøde biskop Mynster i særdeleshed i 1854-55. Her finder agitatoren Brandes en kampfælle - og i første omgang er det igen den frenetiske stil, der forener: "Han var Manden for at føre en Agitation, som den kun sjældent er ført i vort Aarhundrede, han, der forenede Lassalle's Selvfølelse med en Veltalenhed som oConnell's og en skærende Haan som Swift's." Men det er ikke kun stilen. Oplysningen har altid vægtet angreb på de religiøse institutioner som vigtigere end kritik af religiøse overbevisninger - så det kan næppe undre, at Brandes med applaus læser udfald som netop dem vendt mod religionen som tradition og institution: "'Kristendommen er slet ikke til" (26. Marts 1855), eller som det to Dage senere lød: "Her er ikke noget at reformere; det, det gælder om, er at bringe Lys i en gennem Aarhundreder fortsat ... kristelig Kriminalforbrydelse". Brandes noterer sig, hvordan netop gejstliges angreb på kirken har en ganske særlig kulde og effektivitet, og han formelig jubler, når han finder Kierkegaards antikirkelighed uden sidestykke siden oplysningens politiske gennembrud i den franske revolution:

"Angreb af denne Natur var, saavidt jeg ved, ikke rettede paa den kristelige Kultus siden den franske Revolutions hensynsløseste Tid. Ingen frit tænkende Forfatter i dette Aarhundrede har indladt sig paa slige, dels fordi Fritænkerne, som støtter sig til Taalsomhedens Ide, ikke blander sig i de

enkelte Religioners indre Anliggender, men nøjes med at fordre den Ligestillethed med de paa Aabenbaringer Troende, hvorpaa Aarhundredets Civilisation giver dem Krav, dels fordi den videnskabelige Opfattelse af Religionernes Væsen i de sidste 70 Aar aldeles har fortrængt Fejden mod de løsrevne Troessætninger eller mod Enkelthederne i den kirkelige Gudsdyrkelse."

Oplysningen har netop oftest krævet formel politisk ligestilling mellem religionerne og opløsning af det politiske bånd mellem stat og kirke - snarere end at gå ind i kritik af de enkelte religioners trosforestillinger og kultus. En sådan kritik kan man derimod forvente indefra. Man mere end aner en sympati med denne kritik af den altdominerende religionsinstitution i Danmark - omend naturligvis fra Brandes helt anderledes naturalistiske oplysningsvariant af den antiklerikale position. Men den radikale naturalist og den kristne existentialist mødes i overraskende omfang i deres modstand mod kirkeinstitutionen. Brandes tilslutter sig "... hans stærke Betonen af, at Kristenheden slet ikke er kristen, at Kristendommen overhovedet slet ikke er kommen ind i Verden; det blev ved Forbilledet og et Par Apostle. Heri samstemmer Kierkegaard nøje med Alt, hvad den moderne Videnskab har oplyst om den Misforstaaelse, der ligger til Grund for Udtryksmaader som kristelig Stat, kristelig Kunst, kristeligt Samfund. I alle tænkende Lande er man nu paa det Rene med, at saadanne Magter som Stat, Ret, Samfund og Kunst er af rent human Natur, hviler paa en rent menneskelig Grund og ikke paa nogen religiøs Bekendelses Grundvold." Især istemmer Brandes Kierkegaards insisteren på, at det der udgør hans position, ikke er kristelig strengthed over for ditto mildhed, men alene er redelighed, er individuel sandhedskærlighed. Derfor citerer Brandes naturligvis det radikale udbrud, der foretrækker redeligt oprør mod kristendommen fremfor uredelt og lad, borgerlig kristendom: ""Jeg vil Redelighed. Er det da dette, Slægten eller Samtiden vil, vil den ærligt, redeligt, uforbeholdent, aabent, ligefrem gøre Oprør mod Kristendommen, sige til Gud: vi kan, vi vil ikke bøje os under denne Magt - men vel at mærke, det gøres ærligt, redeligt, uforbeholdent, aabent, ligefrem: nu vel, hvor besynderligt det kunde synes, jeg er med; thi Redelighed vil jeg". (Bladartikler 31. Marts 1855)".

Et halvt år efter døde Kierkegaard. Brandes kritiserer den udbredte ide, at Kierkegaard døde i rette tid - midlerne udtømte, forfatterskabet afsluttet, kirkekritikken så radikal som den kunne blive, kroppen udtæret. Brandes ville have foretrukket han levede videre, skriver han - for at kunne se, om hans radikale kritik mon som konsekvens ville føre ham helt ud over kristendommen, træt af den rutinemæssige søgen efter hvilke passende bibelsteder der nu kunne understøtte hvor hans kritik arbejdede sig hen -

eller måske til et grandios tilbagespring til katolicismen? Det står klart, hvilken af de to retninger Brandes mente eller håbede Kierkegaard var ved at vælge. I alle tilfælde hylder Brandes den sene Kierkegaards hårde radikalitet og institutionshad. Den ene sammenbidte ener uden for institutionen - her seks år efter Brandes ikke fik professoratet - hylder den anden.

For ham at se var kirkekampen stueplanten, der omsider sprængte alle de livslangt opbyggede, usunde skranker, der spærrede ham inde i den eksisterende kirke - derfor vil kampen mod kirken i "Øjeblikket blive staaende i Literaturen som hans Livs egenlige og afgørende Bedrift, fordi det i kortest sammentrængt Form giver hvad han tænkte og vilde." Derfor kan Brandes i bogens afslutning give den fuld fanfare og se Kierkegaard som foregribende intet mindre end arbejderbevægelse, folkebevægelser og adskillelsen mellem kirke og stat. Her ender bogens ødelæggende ros faktisk med et stortilet forsøg på en reddende kritik. Af den syge stueplante blev der ikke bare verdens førende psykolog - men også en radikaler i svøb.

Brandes' psykologi

Bogens emne angives af dens titel: Kierkegaard. Men som Brandes også selv senere ikke uden selvfølelse siger i brevet til Nietzsche har den også en anden interesse: Brandes' egen naturalisme. Naturalismen beskrives ofte summarisk som arv-og-miljø-determinisme, og hele beskrivelsen af stueplanten bag de mange mørke skranker som nøgle til Kierkegaards værk kan uden videre læses som et stykke exemplarisk naturalisme. Den redegør for fremvæksten af dette særegne individ med dets helt ejendommelige tanke- og forestillingsliv. Men determinismen slipper på et punkt grebet. En anden af Brandes' gennemgående metaforer er skibsmetaforen - der som vi så blev taget i anvendelse til beskrivelsen af hvordan en forfatter på et tidspunkt træder i karakter ved den fulde beherskelse af de virkemidler han selv har udviklet - hos Kierkegaard i eksplosionen i årene 1841-45. Det betyder ikke, at determinationen med eet holder op og erstattes af fuld frihed - for Brandes forblev Kierkegaard determineret af anakronistisk pietisme livet ud. Men det betyder, at den ydre determination får modstand indefra - af det autonome individ, der er sin egen moralske lovgiver, og som derfor uvægerlig kommer til at stå i modstrid med institutioner, i det omfang de ikke tillader denne autonomi. Det er sådan vi ser Brandes hylde Kierkegaards sene antikirkelige kamp. Det, som andre kan se som en protestantisme drevet ud i yderste konsekvens, ser Brandes mere generelt som det etisk vakte, sandhedskærlige individ, der beslutsomt og passioneret må gå mod den kompakte majoritet. Det er let at psykologisere den spejling

ind i Brandes' egen situation. Men på et mere principielt niveau angiver den også Brandes' forsøg på at formæle to oplysningsstandarder: den deterministiske videnskab og det frie individ. I den forstand er hans psykologi nok modsætningsfyldt, men ikke naiv.

ⁱ Min ovs. - "Es giebt ein nordischer Schriftsteller, dessen Werke Sie interessiren würden, wenn Sie nur übersetzt wären, Sören Kierkegaard, er lebte 1813-55 und ist meiner Ansicht nach einer der tiefsten Psychologen, die es überhaupt giebt. Ein Büchlein, das ich über ihn geschrieben habe (übersetzt Leipzig 1879) giebt keine hinreichende Vorstellung von seinem Genie, denn dies Buch ist eine Art von Streitschrift, geschrieben um seinen Einfluss zu hemmen. Es ist wohl aber in psychologischer Hinsicht entschieden das feinste, was ich veröffentlicht habe.", cit. fra Brobjer, Thomas H. "Notes and Discussions: Nietzsche's Knowledge of Kierkegaard" *Journal of the History of Philosophy* Vol. 41, No. 2, April 2003 pp. 251-263